

Milliy cholg'ularning tarix zarvaraqlarida takomillashish bosqichlari

Hasanov Halim Ravshanovich

Buxoro davlat universiteti "Musiqqa ijrochiligi va madaniyat" kafedrası
o'qituvchisi.

Har bir xalqning o'ziga xos ommabop va sevimli musiqqa cholg'ulari bo'ladi va bu cholg'ular mazkur xalqning mentalitetiga xos ohanglarni ifodalay olganligi uchun boshqa cholg'ularga qaraganda ko'proq o'rganiladi. O'zbek musiqasi tarixining ildizlari juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Qadimgi manbaalarda keltirilishicha, musiqiy merosimiz dastlabki ko'rinishlarining paydo bo'lishi, eramizgacha bo'lgan asrlarga to'g'ri keladi. Tarixiy manbalarni xabar berishicha, bu davrlarda turkiy tilda so'zlashuvchi aksariyat xalqlar, yashovchi hududlar imperiyasiga qarshi bo'lgan. U davrlarda turkiy xalqlar musiqasi asosini tashkil qiladigan "Chopaslon", "Shindik" kabi o'nga yaqin kuylar bo'lgan. Ushbu kuylar asosida yilning har kunida ijro etiluvchi 360 ta xilma-xil kuylar ijro etilgan. Qiziqarli tomoni shundaki, o'sha davrlarda zarbli, qo'ng'iroqli va urib chalinadigan sozlardan keng foydalanilgan.

IX–X asr musiqqa madaniyati tarixida O'rta Osiyodan chiqqan buyuk qomuschi olim Abu Abdulloh Muhammad ibn Yusuf al-Kotib al-Xorazmiyning "Mafotihul-ulum" ("Ilmlar kaliti") asarining musiqaga bag'ishlangan qismi alohida o'rin tutadi. Xorazmiyning bu asari O'rta Osiyo xalqlari fan va madaniyati tarixini yoritishda muhim manbalardan biridir. Xususan bu qomusning musiqaga doir qismida o'sha zamonlarda mavjud musiqqa cholg'ulari to'liq tavsiflanadi va ularning har biri haqida to'liq ma'lumot beriladi.

Yana ko'plab manbalarning bizga shahodat berishicha, rubobsimon asboblar eramizning II – III asrlarida Movarounnahr xalqlari orasida keng tarqalgan. Afsuski, islomgacha bo'lgan O'rta Osiyo xalqlari musiqiy madaniyati haqida ma'lumot beruvchi manbalar nihoyatda kam. Zarbli sozlar sulolasiga mansub rubob sozi o'zbek xalqi musiqiy hayotini bezab turgan sozlardan biridir. Rubob haqidagi ma'lumotlarni asosan X – XVII asrlarda yozilgan risolalardan topamiz. Manba'lardan ma'lum bo'lishicha, Movarounnahrda rubob sozi mavjud bo'lganligi haqida ba'zi bir risolalarda ko'rsatib o'tilgan. Bunga ko'ra, u burchak shaklda bo'lib, kamonli sozlardan sanalgan. Mazkur cholg'u sozining bir dona simi bo'lgan. Roviylar, qissaxonlar o'zlari hikoya qiladigan rivoyat va qissalarning musiqiy qismlarini mana shu soz orqali ijro etilgani haqida ayrim manbalar guvohlik beradi.

Diqqatga sazovor tomoni shundaki, bizning davrimizda ham aksariyat arab mamlakatlarida cholg'uchi sozandalar, ya'ni roviylar o'z ijrolarida "Reboba" sozidan keng foydalaniladilar. Shu o'rinda roviylar haqida ikki og'iz so'z: Roviylar – rivoyat qiluvchi demakdir, u o'zi rivoyat qiladigan voqeelikni ta'sirchanligini kuchaytirish maqsadida turli xalqlar kuylaridan foydalanganlar. Roviylar o'zining mana shu fazilatlarini bilan bizning musiqiy an'anamizda shakllanib kelayotgan baxshichilik san'ati namoyondalariga o'xshab ketadi.

Tarixdan shu narsa ma'lumki, XII – XIII asrlarda kamonli sozlar orasida rubob sozi ham bo'lgan. Mavlaviya vakillarining aqidasiga ko'ra rubob sozining har bir burchagi ma'lum bir ramziy ma'no kasb etgan, mavlaviylar aqidasiga ko'ra birinchi burchak – Sharq, ikkinchi burchak – G'arb, uchinchi burchak Janub va to'rtinchi burchak Shimol ma'nolarini anglatgan. Keyinchalik ushbu sozni olti burchak shaklda qaytatdan yasashga urinishlar bo'lgan.

Bunda 5 – burchak yer sathi va 6 – burchak ma'nolarini bildirgan. Shubhasiz, bu burchaklarda turli mantiqiy tasavvuf ma'nolari mavjuddir. Bu soz tuzilishi jihatidan ma'lum darajada ruboblar sulolasiga o'xshaydi.

Qashqar rubobi taxminan, XIV–XV asrlarda ansambllar tarkibida paydo bo'la boshlaydi. Rubobning dastlabki ko'rinishi hozirgilaridan kichikroq bo'lgan. Pardalari ichakdan tayorlangan maxsus moslama bilan bog'langan va yumshoq narsa bilan chertib chalingan.

XIX asrga kelib rubob ancha takomillashtiriladi, uning simlari 4 ta va pardalari 18 taga yetkaziladi. XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida ro'y bergan turli tarixiy va siyosiy o'zgarishlar tufayli an'anaviy ijrochiligimizda ham qator yangiliklar paydo bo'la boshladi.

XX asrning 20-yillarigacha o'zbek musiqasi rivojida turk an'anaviy ijrochiligining ta'siri kuchayib boradi. 1917 – 50 yillarda esa, o'zbek musiqasining taraqqiyotida rus musiqasi katta ta'sir ko'rsatadi. Bu ta'sir o'z navbatida akademik ijro negizini ijro etuvchi soz va ovozda ham aks etdi.

XX asrning 30-40 yillariga kelib mohir sozanda Muhammadjon Mirzayev tomonidan rubob cholg'usiga ichak simlar o'rniga metal simlar taqiladi. 50 yillarda rubob dastasida bog'langan pardalar o'rnini yopishtirilgan metal qismlar egallaydi.

Yuqorida keltirilgan o'tmish olimlarning musiqiy risolalaridan shu narsa ayonki, milliy sozlarimizdan – qashqar rubobi ham o'zining uzoq tarixiga ega ekanligi biz vorislarga turli ilmiy manbalardan ma'lum va mashhurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Toji Muhammad. Rejissyor. T.: Adabiyot uchqunlari, 2015. – 256 b.

To'laxo'jayeva M. Rejissyor izlanishlari // “Teatr” jurnali, 1999/1-2-son.

To'laxo'jayeva M. Rejissura izlanishlar yo'lida // “Teatr” j., 2008/4.

¹ I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T. “Ma'naviyat” 2015

Ramzanova U. H., Muhamadova M. The spiritual impact of traditional sound exercises on the minds of students. – 2022.

Ramzanova O. K., Shukurov M. Historical development of status. – 2022.

Ражабов Тухтасин Ибодович, Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ // Вестник науки и образования. 2020. №21-2 (99). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-natsionalnogo-naslediya-v->

obuchenii-pesnyam-buharskogo-detskogo-folklora-na-urokah-muzyki (дата обращения: 26.10.2023).

Rajabov T. I., Ibodov O. R. O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 139-145.

Ибодов У. Р. ИНСТРУМЕНТАЛЬНАЯ МУЗЫКА КАК ОРУДИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ НА ЧЕЛОВЕКА //Рекомендовано к печати Ученым советом Института психологии имени ГС Костюка НАПН Украины (Протокол № 14 от 28 декабря 2020). – 2020. – С. 336.

Каюмов Ибрагим Файзуллаевич ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ИСТОКИ МУЗЫКИ // Academy. 2020. №11 (62). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-istoki-muzyki> (дата обращения: 26.10.2023).

Каюмов Иброхим Файзуллоевич, Жураева Мафтуна МЕСТО МУЗЫКИ В ВОСПИТАНИИ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ 5-7 КЛАССОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ // Проблемы педагогики. 2020. №3 (48). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mesto-muzyki-v-vozpitanii-duhovno-nravstvennyh-kachestv-uchaschihsya-5-7-klassov-obsheobrazovatelnyh-shkol> (дата обращения: 26.10.2023).

Fayzullaevich Q. I. Culture and art values and aesthetics in formation factors. – 2021.

Kholmurodovna R. O., Esanova M. J. The Importance of Imagination and Perception in Traditional Singing Performance //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 73-74.

Рамазонова У. Х., Сайфуллаева О. М. Развитие чувства ритма у детей //Проблемы науки. – 2021. – №. 1 (60). – С. 49-51.

Ramazonova U. X., Esanova M. J. An'anaviy xonandalik rivojida maqomlarning o'rni //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 496-501..

Ramazanova O. K., qizi Mustaqimova G. G. Formation and Development of National Musical Traditions //european journal of innovation in nonformal education. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 336-339

Каримов О. И. Садриддин Айни-знаток и любитель народной музыки //Вопросы науки и образования. – 2021. – №. 13 (138). – С. 21-24.

Каримов О. И. Бўлажак мусиқа ўқитувчиларида маънавий-ахлоқий сифатларни шакллантириш //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 377-381.

Каримов О. И. Профессиональные музыкальные взгляды будущего учителя музыки //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 22-2 (100). – С. 17-20.

Boltayev B. H. BUXORO SHASHMAQOMI VA XORAZM MAQOM IJROCHILIGIDA MUSHKULOT (CHERTIM) VA NASR (AYTIM) YO'LLARI SEMANTIKASI //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2022. – С. 776-782

Hamidovich B. B. Classification of the Bukhara Status (" Shashmakom") System //AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 109-111.

Болтаев Б. Х. Описание приёмы и методики представителей исторического генезиса и этапов узбекского музыкального обучения //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 806-813.

Azimovna S. M. et al. THE BUKHARA PERFORMANCE STYLE IS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MORAL QUALITIES OF TEENAGERS //Academia Science Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 04. – С. 1067-1071.

Samiyeva M. A., Ramazonov A. V. O 'ZBEK MUMTOZ MUSIQASI-O'QUVCHILAR QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISH OMILI //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 31-36.

Azimovna, Samiyeva Mehriniso. "THE BUKHARA PERFORMANCE STYLE IS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MORAL QUALITIES OF TEENAGERS." *Academia Science Repository* 4.04 (2023): 1067-1071.

Samiyeva Mehriniso Azimovna, & G'aybullayev Quvonchbek G'olibovich. (2023). THE BUKHARA PERFORMANCE STYLE IS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MORAL QUALITIES OF TEENAGERS. *Web of Scientist: Interneti*

Мустафоев Б. И. ОСОБЕННОСТИ УРОКОВ МУЗЫКИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 1. – С. 46-48. *onal Scientific Research Journal*, 4(04), 1067–1071

Мустафаев.Б.. МУЗЫКАЛЬНО–ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023 - Т. 34. – №. 34 .*journal.buxdu.uz* <https://buxdu.uz> Page 1 *Международный научный журнал* № 2 (100), часть 2 «Научный импульс» сентябрь, 2022 361

Мустафаев Б. Restoration of the System of Music Education in Uzbekistan in 1920 1940 Years //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

Камолов Ш. Х. Приёмы и методы преподавания музыки в общеобразовательной школе //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 602-607

Камолов Ш. Х., Бомуродов Ш. Ш. Педагогический характер студенческой молодежи и психологический подход //Academy. – 2021. – №. 3 (66). – С. 60-62.

Равшан Р. Р. ЗАМОНАВИЙ БАЙРАМЛАР РЕЖИССУРАСИДА ХАЛҚ ИЖОДИ НАМУНАЛАРИ ТАЪСИРЧАН ВОСИТА СИФАТИДА //ТА'ЛИМ ВА RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 117-122.

Равшан Р. Р. ЗАМОНАВИЙ БАЙРАМЛАР РЕЖИССУРАСИДА ТАЪСИРЧАН ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ УСУЛЛАРИ //ТА'ЛИМ ВА RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 136-144.

Равшан Р. Р. ТЕАТР ТОМОШАЛАРИДА ТАЪСИРЧАН ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ УСУЛЛАРИ //ТА'ЛИМ ВА RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 145-151.

Urinov S. K., Nematullayeva S. CULTURAL CENTERS ARE A PLACE OF KNOWLEDGE AND ENLIGHTENMENT //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 100-106.

Mo'Minmirzo Zokir O. G. L. et al. TEATR FAOLIYATIDA BOSHQARUV JARAYONLARINI TASHKIL ETISH USULLARI //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 57-62.

Xolmo'minov M. Z. O. L. et al. MADANIYAT MARKAZLARIDA TO'GARAKLARNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 102-107.

Ravshanovich H. H. O'QUVCHI YOSHLARDA IJRO MALAKALARINI O'STIRISHDA FANLARARO ALOQADORLIK // " USA " INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE TOPICAL ISSUES OF SCIENCE. – 2023. – Т. 8. – №. 1.

Ravshanovich H. H., Hakimovich X. J. ESTETIK TARBIYA BERISH JARAYONIDA O'ZBEK XALQINING MUSIQIY MEROSIDAN FAYDALANISH //World of Science. – 2023. – Т. 6. – №. 6. – С. 73-74.

Ravshanovich H. H. MUSIQA DARSLARINI O'QITISHDA FANLARARO ALOQADORLIKNING AHAMIYATI //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2023. – Т. 6. – №. 6. – С. 11-14.

Абдуллаев К. Ф., Умурова М. Ё. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УРОКА ПЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF

MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 66-69.

Umurova M. Y. Educational Significance of Children's Folklore Songs //AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 148-152.

Umurova M. Y. Formation of Patriotic Feeling in Youth Students through Folk Songs //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 99-103.

Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. *Miasto Przyszłości*, 33, 167-176.

Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий мусиқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. *Science and Education*, 2(11), 1094-1103.

Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, (Special issue), 64-71.

Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. *Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences* ISSN, 2795(546X),

Ражабов, Т. (2023). О ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuviy tasnifi. *Общество и инновации*, 4(5/S), 340-345.

КО‘rinov S., Sadullayeva S. MUZEYSHUNOSLIK ISTIQBOLLARI //IJODKOR O‘QITUVCHI. – 2023. – Т. 3. – №. 26. – С. 97-101.

Orinov, Sh K., and H. Abdusalomova. "TEATRLAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI." *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI* (2022): 766-770.

Orinov S. K. et al. UNDER THE ADMINISTRATION OF THE FIELD OF CULTURE AND ARTS FOREIGN MODELS (US EXAMPLE) //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – Т. 3. – №. 27. – С. 214-221.

O‘rinov S. K., Nematullayeva S. BADIY HAVASKORLIK TO‘GARAKLARINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY METODLARI //Наука и технология в современном мире. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 58-61.